

KIRJA VÄKIVALLASTA, AJASTA JA TILASTA

Satu Ranta-Tyrkkö: *YTT, tutkijatohtori, Tampereen yliopisto*

Rob Nixon: *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. University Press, Cambridge. 2011, 353 s.

Vuonna 2011 julkaistu *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor* on moneen suuntaan kommunikoiava kirja. Sen kirjoittaja, Yhdysvalloissa Wisconsin-Madisonin yliopistossa englannin kielen professorina toimiva Rob Nixon (2011b) kertoo kirjan yhdeksi pontimeksi halun haastaa pohjoisamerikkalaisen humanistisen ympäristötutkimuksen käsitteellisiä tärkeysjärjestyksiä. Omaa alaansa, ympäristökirjallisuutta, Nixon suomii nurkkakuntaisesta keskittymisestä pohjoisamerikkalaiseen kirjallisuuteen. Lisäksi tarkastelu on tapahtunut pitkälti irrallaan jälkikolonialaisen kirjallisuuden tutkimuksesta. Omassa työssään sekä jälkikolonialisesta että ympäristökirjallisuudesta ammentava Nixon perää kokonaisvaltaisempaa ajattelua ja toteaa, että erilaiset näkökulmat voivat olla toistensa tärkeitä kumppaneita, kuten on tapahtunut antropologiassa ja maantieteessä. Erityisesti läntisen ympäristöliikkeen olisi tärkeää oppia marginalisoitujen ryhmien ympäristöajattelusta. Nixonin teos tunnetaan (englanninkielisen) kirjallisuustieteen lisäksi muun muassa kulttuurintutkimuksen ja ympäristötutkimuksen piirissä ja se on saanut useita palkintoja. Kirja on ajatuksia herättävä myös yhteiskuntatieteiden nä-

kökulmasta. Seuraavassa esittelen aluksi tiivistetysti Nixonin luonnehdintoja hitaasta väkivallasta, minkä jälkeen kuvaan lyhyesti kirjan rakennetta sekä arvioin kirjan antia.

Nixon määrittelee hitaan väkivallan nimensä mukaisesti hitaaksi, asteittain eteneväksi, näkymättömissä ja viiveellä vaurioittavaksi väkivallaksi. Nixonille tällaista väkivaltaa edustavat ilmastonmuutos, merien happamoituminen ja muut ympäristöä vaivihkaa myrkyttävät tai muulla tavoin elinkelvottomaksi muuttavat tapahtumat ja prosessit. Välittömän verenvuodatuksen sijaan hidaskäyttöön väkivalta surmaa köyhdyttämällä, sairastuttamalla ja ruokkimalla pitkäkestoisia konflikteja. Kun teon ja sen seurausten välillä voi olla vuosikymmenten viive ja tekijät ja uhrit eivät välttämättä tiedä toisistaan, hidasta väkivaltaa ei yleensä edes tunnusteta väkivallaksi. Näennäisen epäpersoonallisesta ilmiöstä huolimatta hitaan väkivallan liikevoimia ovat vahvat taloudelliset, poliittiset ja ideologiset intressit ja niihin kiinnittyvät toimijat. Nixon kytkee hitaan väkivallan kapitalismin ja erityisesti uusliberalismin resurssiahneuteen, kulutuskeskeisyyteen ja voitontavoitteluun sekä kyvyttömyyteen ymmärtää ja kunnioittaa toisenlaisia tärkeysjärjestyksiä ja maailmassa olemisen tapoja.

Nixon toteaa hitaan väkivallan olevan osin päällekkäinen rakenteellisen (epäsuoran, yhteiskunnallisten rakenteiden tuottaman) väkivallan käsitteen kanssa, mutta painottavan epäsuoran väkivallan ajallisia ja tilallisia ulottuvuuksia. Esimerkiksi ympäristöä rajusti muokkaavassa tai myrkyttävässä toiminnassa piittaamattomuus toiminnan jälkeensä

jättämistä jäljistä ja ajassa kumuloituvista vaikutuksista on usein tekijälleen edullista. Ajallinen etäisyys tuhoavan teon ja viiveellä esiin tulevien vaikutusten välillä myös suojaaa tekijöitä. Hitaassa väkivallassa on kyse erilaisten aikahorisonttien välisestä konfliktista sekä tekojen ja seuraamusten politiikasta. Pidemmässä perspektiivissä jonkun joskus saamaa hyötyä oleellisempaa on, mitä toiminnan ekologisten ja muiden seuraamusten kanssa eläminen tarkoittaa jälkeen jääneille ja tuleville sukupolville.

Hidas väkivalta on kekseliäs ja moneen taipuva käsite, ja jo sen esittely on kirjan ansio. Kirjan nimessä mainittu environmentalism of the poor (köyhien ympäristöliike) on puolestaan alun perin Madhav Gadgilin ja Ramachandra Guhan teoksessaan *Ecology and Equity: The Use and Abuse of Nature in Contemporary India* (1995) kehittänyt termi vastapooliksi pohjoisen pallonpuoliskon ”täysivatsaisille” ympäristönsuojelijoille, joilla on varaa suojella ympäristöä ihmisistä rauhoitetuilla luonnonsuojelualueilla. Nixon jakaa Gadgilin ja Guhan käsityksen siitä, että ympäristökysymykset kytkeytyvät elinkeinonsa ja elinympäristöjensä puolta pitävien Etelän köyhdytettyjen ihmisten muihin taloudellisiin ja kulttuurisiin sitoumuksiin ja näitä koskeviin kamppailuihin.

Slow Violence and the Environmentalism of the Poor rakentuu alkusanoista, joissa Nixon nimeää innoittajikseen Edward Saidin, Rachel Carsonin ja Ramachandra Guhan, johdannosta, joka keskittyy hitaan väkivallan käsitteelliseen määrittelyyn, kahdeksasta eri teemoja kirjallisuuden kautta keskustelevalta luvusta

ja jälkikirjoituksesta. Lukujen aiheet ovat laajoja. Luku yksi lähtee liikkeelle uusliberalismista ja hitaasta väkivallasta. Luku kaksi käsittelee fossiilisia polttoaineita, petro-depotismia ja resursisirousta. Luvussa kolme öljy-teema jatkuu ympäristöoikeudenmukaisuuden näkökulmasta. Siinä paneudutaan vuonna 1995 teloitetun, öljy-yhtiö Shellin toimintaa vastaan Niger-joen suistoalueella kampanjoineen kirjoittaja-aktivisti Ken Saro-Wiwan toimintaan ja mikrovähemmistöjen poljettuihin oikeuksiin.

Kirjan muita teemoja ovat muun muassa sukupuoli (luku 4), megapatojen vuoksi pakkosiirretyt kehityspakolaiset sekä muut yhteisöt, joita ei haluta kuvitella (luku 5), turismi ja ympäristön aika (luku 6) sekä myrkyin tai radioaktiivisin aseinen käytyjen sotien jälki-vaikutusten ekologia (luku 7). Vaikka kirja on kirjallisuustieteellinen puheenvuoro alusta loppuun, tähän tehtävään paneutuu erityisesti ympäristöliikkeen, jälkikolonialismin ja (kirjallisuuden) Amerikka-tutkimusta kommentoiva luku kahdeksan. Epilogi pohtii vielä moninaisia vedenalaisia näkymiä merenpohjan valtauksista öljyvuotoihin sekä vastarinnan (dissent) tulevaisuutta.

Nixon käy eri teemoihin käsiksi laajan kirjailija-, kirjoittaja-aktivisti- ja tutkijajoukon kautta. Hän esittelee ja kommentoi esimerkiksi Indra Sinhan, Adriana Petryan, Abdelrahman Munifin, Ken Saro-Wiwan, Wangari Maathain, Rachel Carsonin ja Arundhati Royntekstejä, joita hän lukee kaunokirjallisina kuvauksina hitaasta väkivallasta. Kirjoittajat ovat oppaita ja näkökulmien avajia keskustelussa, jota Nixon

höystää lisäksi tutkijanaanilla filosofeista antropologeihin, sosiologeihin ja ympäristötieteilijöihin. Lähestymistapaa voi pitää sekä megalomaanisena että rohkeana, mutta se toimii. Nixonin argumentointi on selkeää. Hän uskalletaan sekä keskustella isoista asiakokonaisuuksista suhteessa toisiinsa että ottaa kantaa hitaan väkivallan uhrien ja heitä puolustavan aktivismin puolesta.

Nixon on termivirtuosi, joka houkuttelee lukijan kirjallisiin maastoihinsa. Ainakin minussa kirja herätti uteliaisuuden itselleni entuudestaan tuntemattomien kirjoittajien kuten Abdelrahman Munifin tuotantoon, tai Ken Saro-Wiwaan, josta olen vuosien varrella kuullut mutta jonka tekstejä en ole tullut lukeneeksi. Nixonin soljuvan kuljetuksen äärellä huomasin kuitenkin mieltäväni, pitäisikö yrittää harata tietoisemmin vastaan, ajatella vähemmän mukana ja enemmän itse. Myös aihepiirien laajuus tekee tekstistä paikoin suurpiirteistä saaden kaltaiseni lukijan kaipaamaan enemmän taustatietoja. Toisaalta monissa konteksteissa käväisevä ja monia ääniä yhteen punova kirja ei voi selittää kaikkea vaan olettaa myös lukijaltaan kohtalaista tietotasoa käsiteltyjen aiheiden suhteen.

Slow Violence and the Environmentalism of the Poor ei ole mikään menetelmäkirja siinä mielessä, että se ei kerro, millä tavoin kirjallisuutta aineistonaan käyttävä Nixon tekee tai tarkistaa tulkintojaan. Kirjalla on kuitenkin selkeä metodologinen missio, nimittäin usko tarinankertojien ja ympäristöaktivistien poliittisesti tärkeään rooliin hitaan väkivallan hahmottajina ja muutokseen vaadittavan politiikan etsijöinä. Nixo-

nin (2011a, 8) ajatus on, että empiirisesti vaikeasti havaittavan hitaan väkivallan tunnistaminen ja vastustaminen voi onnistua paremmin fiktiivisin ja taiteellisin keinoin kuin vaikkapa yritysmaailman, politiikan tai tutkimuksen perinteisin eväin. Nixon on kuitenkin tietoinen tehtävän representationaalista haasteista. Hitaan väkivallan inhimillisiä ja ekologisia seurauksia on tapana yksinkertaistaa, aliarvioida ja ohittaa, ja ne luisuvat nopeatempoisen mediamailman ja politiikanteon tavoittamattomiin. Vaikeus artikuloida ja käsitellä hitaita ilmiöitä vaikeuttaa yrityksiä muuttaa kurssia.

Monien limittäin kulkevien teemojensa kautta *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor* on kirja ajasta. Kuten Nixon kirjoittaa, aikaan liittyvät ymmärrykset ovat vallan lisäksi keskiössä esimerkiksi erilaisissa resurssi- ja maankäyttökiistoissa, joissa viralliset poliittista ja taloudellista eliittiä hyödyttävät arviot paikoista ja maisemista törmäävät samoja paikkoja koskeviin, aikojen saatossa rakentuneisiin kulttuurisiin ja muihin käsityksiin ja arvoihin. Jos paikka muokataan elinkelvottomaksi tai tunnistamattomaksi siinä eläneille, siitä tulee paikka, johon ei voi palata ja josta muistot pikku hiljaa haalistuvat. Toisaalta on paikkoja ja tapahtumia, joista ei pääse eroon vaikka haluaisi. Toisinaan ajassa kumuloituvat vaikutukset voivat jättää varjoonsa aiemmat vihollisuudet. Esimerkiksi Vietnamin sodassa käytetystä Agent Orange -myrkystä kärsineet kampanjoivat nykyisin yli rintamalinjojen myrkkyä valmistanutta torjunta-aineyhtiö Monsantoa vastaan.

Yhteiskuntatieteiden näkökulmasta Nixonin hitaan väkivallan käsite on puhutteleva ja käyttökelpoinen. Sen avulla voidaan sanoittaa ilmiöiden ja prosessien ulottuvuuksia sekä ajallisesti että tilallisesti. Samalla siinä on jotain perin tuttua ja tunnistettavaa. Esimerkiksi Nixonin analyysit siitä, miten hitaan väkivallan uhrit ovat järjestään puutteellisesti tunnistettuja ja poliittisesti aliedustettuja tai että suojelu jakautuu epätasaisesti ja sitä on vaikeinta saada suurimmassa hädässä, istuvat hyvin yhteiskuntatieteelliseen ymmärrykseen syjäyttävistä prosesseista. Vaikka Nixon kuvaa hitaalla väkivallalla nimenomaan ympäristölle tehtyä ja sen kautta globaalia ja yhteiskuntien sisäistä epätas-arvoa kärjistävää kauaskantoista väkivaltaa, käsitteen voi olettaa toimivan muissakin yhteyksissä. Nixonin kirja on painava puheenvuoro sen puolesta, että uusliberalismiin kuuluva voittojen maksimointi ja riskien ulkoistaminen tunnistettaisiin riskien ulkoistamiseksi haavoittuvissa asemassa oleville ja tuleville sukupolville.

KIRJALLISUUS

- Gadgil, Madhav & Guha, Ramachandra (1995) *Ecology and Equity: The Use and Abuse of Nature in Contemporary India*. London: Routledge.
- Nixon, Rob (2011a) *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Cambridge: Harvard University press.
- Nixon, Rob (2011b) *Slow Violence*. Literary and postcolonial studies have ignored the environmentalism that often only the poor can see. *The Chronicle of Higher Education* June 26, 2011. <http://chronicle.com/article/Slow-Violence/127968/> Luettu 18.2.2016.

DEMOKRATIAA VAI KAPITALISMIA?

Jan Otto Andersson: *VTT, kansainvälisen talouden dosentti*

Wolfgang Streeck: *Ostettua aikaa – Demokraattisen kapitalismin lykäty kriisi*. Suom. Mari Kukkonen. Vastapaino, Tampere. 2015, 254 s.

Elmar Altvater & Jürgen Habermas & Claus Offe & Stephan Schulmeister & Wolfgang Streeck & Hubert Zimmermann: *Demokrati eller kapitalism? Europa i kris*. Daidalos, Göteborg. 2012, 167 s.

Kylmän sodan aikaisiin vastakkainaseteluihin kuului kamppailu yhtäältä sosialismin ja diktatuurin, toisaalta kapitalismin ja demokratian välillä. Asetelma merkitsi muutosta aiempiin käsityksiin: vielä 1900-luvun alussa demokratia nähtiin yleisesti kapitalismin uhkana ja pääoman omistajat yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden vastustajina. Uusi symbioosi, joka USA:n johdolla virittyi demokratian ja kapitalismin välille, vaikutti kuitenkin vakaalta ja menestyksekkäältä. Bretton Woods -järjestelmä antoi valtiontalouksille kehikon, jonka sisällä ne saattoivat toimeenpanna modernisoitumiseen liittyviä ohjelmiaan. Vauraus lisääntyi, palkansaajien asema vahvistui ja hyvinvointivaltio laajeni.

Uusi kehityssuunta yllätti ja hämmensi marxilaiset. He pyrkivät muodostamaan uusia käsitteitä ja teorioita, kuten monopolikapitalismin, fordismin ja myöhäiskapitalismin, joilla uusia ilmiöitä voitiin selittää ja löytää uusia vastakkaisuuksia ja kriisitaipumuksia. Kapitalismin kritiikkinä toimivina il-

miöinä nähtiin vaikeudet absorboida taloudellista ylijäämää, kuluttajuuden tylsistyttävä vaikutus työväenluokkaan ja kasvavat legitimaatio-ongelmat.

USA:n talouskriisi 1968 sekä sitä seuranneet globaali valuuttakriisi 1971 ja öljykriisi 1973 ravistelivat Bretton Woodsia. Demokraattinen kapitalismi kohtasi isoja haasteita, joista lisääntyvän työttömyyden ja vauhdilla kasvavan inflaation yhdistelmä oli vaikein. Lakoista ja opiskelijamellakoista huolimatta työntekijät jäivät taka-alalle, kun sen sijaan kapitalistien kapina sodanjälkeistä sekataloutta kohtaan selvisi kamppailusta voittajana. 1980-luku merkitsi vasemmistolle tappioita yksi toisensa jälkeen.

François Mitterandin yritys ajaa läpi radikaalia talouspolitiikkaa yhdessä kommunistien kanssa epäonnistui pääomapaon vuoksi. Palkansaajarahastot, joista piti tulla eräänlainen ruotsalaisen mallin huipentuma, johtivat – jopa kevyessä muodossaan – niin vahvaan porvariston vastareaktioon, että sosiaalidemokraatit menettivät vallan. Labour-puolue pyrki Michael Footin johdolla korvaamaan Thatcherin monetaristisen politiikan vaihtoehtoisella talousohjelmalla, mutta yritys johti murskaavaan vaalitappioon. Frankfurtin koulun hengessä opiskelut sosiologi Wolfgang Streeck kuvailevat pääoman ”kapinointia” ja sen merkitystä demokratialle. Alkuperäinen kapinointi vastusti ”verovaltiota” ja synnytti onnistuessaan ”velkavaltion”, joka joutui tasapainoilemaan *stakeholderien*, velkojien – Streeckin sanoin ”markkinaväen” ja ”valtiöväen” (kansalaisten) – välillä. Hallinto tuli riippuvaiseksi sekä markkinoiden että valitsijakun-

nan luottamuksen säilyttämisestä. Näin syntyi tarve yhä teknokraattisemmalle ”vakauttajavaltiolle”, ja demokratian pelitilaa kutistettiin vähitellen.

”Ratkaisuina pidetyt keinot ovat muuttuneet jo vuosikymmenen kuluessa ongelmiksi tai pikemminkin saman vanhan ongelman uudeksi muodoksi”, kirjoittaa Streeck. ”Nykyhetkestä tarkasteltuna reaktiot vaikuttavat lähes neljäkymmentä vuotta kestäneeltä *ajan ostamiselta* rahalla.” (s. 15) Vaikea yhteiselo demokratian ja kapitalismin välillä yritettiin pelastaa ensin inflaation, sitten kiristysten ja valtionvelan kasvattamisen kautta. Viimeinen keino, yritys kasvat-
taa kotitalouksien velkaantuneisuutta, päättyi pankkikriisiin. Kriisi hoidettiin kasvattamalla julkista velkaa voimakkaasti. Aikaa ostettiin, mutta ongelmaa ei ratkaistu.

Ostettua aikaa -teoksen pääosa kuvaa eri maiden osalta (Yhdysvaltoja painottaen), kuinka demokraattisen kapitalismin kriisi kehittyi vuosikymmenten saatossa. Streeck alleviivaa yleisiä kehitystendenssejä hälventäen kapitalismin kansallisten versioiden merkitystä.

”Jos kriisiä tutkitaan pitkän kehitysjakson vaiheena, huomataan, että kapitalististen maiden välillä on kuitenkin reilusti enemmän samankaltaisuuksia ja vuorovaikutusta kuin institutionaalisia ja taloudellisia eroja. Perusdynamiikka on ... samanlainen myös sellaisissa maissa, joita muuten pidetään keskenään erilaisina, kuten Ruotsissa ja Yhdysvalloissa.” (s. 13)

Demokraattisen kapitalismin kriisi alkoi legitimizeettikriisinä 1970-luvulla,

kun kävi selväksi, ettei täystyöllisyyttä voitaisi enää ylläpitää. Kun ei edes inflaatioon perustuva kannustinpolitiikka voinut pelastaa tilannetta, suunnattiin vastahyökkäyksiä hyvinvointivaltiota ja ammattiyhdistyksiä kohtaan. Rahapolitiikan kiristys yhdessä alennetun veroprogression kanssa merkitsi loppua sodanjälkeiselle ”Golden Agelle” (joka tunnettiin Ranskassa nimellä ”Les Trente Glorieuses”). 1980-luvulla läpi lyönyt monetaristinen politiikka merkitsi täystyöllisyyden tavoitteesta luopumista ja makrotalouspolitiikan vas- tuun siirtoa itsenäisille keskuspankeille.

Yritys saavuttaa kasvua veronkeven- nysten avulla lisäsi julkisen sektorin velkataakkaa, millä puolestaan oikeu- tettiin julkisten menojen leikkaukset ja uudistukset uusliberaalissa hengessä. Mutta kun nämäkään toimet eivät on- nistuneet tuottamaan riittävää kasvua, voitiin ostettua aikaa pitkittää enää viimeisellä hätäratkaisulla eli helpotta- malla yksityistä lainanottoa. Silloin tie sulkeutui ja vuoden 2008 finanssikrii- sin myötä jäljelle jäi vain demokraatti- sen toimintatilan leikkaaminen. Stree- ckin terminologian mukaan velkavaltio muotoutui vakauttajavaltioksi.

Streeck kuvaa vakuuttavasti sitä, miten ”markkinaväki” vahvisti asemiaan suh- teessa ”valtioväkeen” ja miten mark- kinaoikeudenmukaisuus vähitellen syrjäytti sosiaalisen oikeudenmukaisuuden. Finanssipääoma on kansainvälistä ja voi siksi säilyttää korkean ”voitto- varauksen” eli minimituoton, jonka varaan sijoittaja laskee investoidakseen rahansa.

”Kaikki kapitalistisen maailman niin konservatiiviset kuin sosiaalidemo- kraattisetkin hallitukset aloittivat vii- meistään 1990-luvulla liberalisointi- politiikan, jolta odotettiin turvattua vaurautta hamaan tulevaisuuteen saak- ka. Sen oli tarkoitus onnistua, kun yh- teiskunta mukautuu laajalti pääoman asettamiin uusiin tuotantoedellytyksiin. Liberalisointi-politiikassa jäi kuitenkin huomioimatta, että kapitalismi sopii demokratian kanssa yhteen vain tarkoin rajatuin ehdoin sekä tiukan ja toimivan sääntelyn avulla. ... Tulos on ollut näh- tävissä vuodesta 2008 alkaen.” (s. 105)

Siirtymä verovaltiosta velkavaltioon on Streeckin analyysissä ratkaisevassa ase- massa. Velkavaltio merkitsee voimakasta siirtymää kohti pääomaa hyödyttävää taloutta, mikä vinouttaa tulonjakoa entisestään. Kun valtio oli suurten vel- kataakkojen painama, se oli velkojen helposti ohjattavissa ja tarjosi kaiken lisäksi melko varman sijoitusvaihtoeh- don ylimääräiselle pääomalle. Streeck erottautuu keynesiläisistä epäilyissään valtion velkaantumisesta. Mutta jos hän tässä suhteessa muistuttaakin saksalaisen ajattelun valtavirtaa, hänen argumen- taationsa eroaa politiikassa vallalla ol- leesta ajattelusta.

Streeck tuo esiin kiinnostavan kytken- nän ordoliberaliin¹ kansantaloustietei- lijä Carl C. von Weizsäckeriin, jonka mukaan [Saksassa] säästöjä on paljon enemmän kuin niitä on sijoitettu, ja siksi valtion kannattaa velan kasvatta- misen kautta antaa näille rahoittajille turvallinen sijoituskohde. Streeck muo- toilee:

”Hän [keynesiläinen koroillaaneläjä] etsii varmoja sijoituskohteita säästöilleen, ja erityisesti juuri hänen onnistuneen verokapinansa takia lainarahoituksen varassa olevat valtiot sopivat tarkoitukseen mainiosti: valtion köyhyys ei ainoastaan ole hänen rikkautensa, vaan se tarjoaa hänelle samalla ihanteellisen tilaisuuden investoida varansa kannattavasti.” (s.106–107).

“Näin tehdessään valtio edistää velkavaltiona yhteiskunnallisten kerrostumien ja niihin sisältyvän sosiaalisen epätasa-arvon vakiintumista. Samalla se alistaa itsensä ja toimintansa ”markkinoina” ilmenevien velkojiansa valvontaan. Markkinoiden harjoittama valvonta astuu kansalaisten harjoittaman demokraattisen valvonnan rinnalle ja pystyy peittämään sen tai, kuten viime vuosien tilanne antaa olettaa, velkavaltiosta vakauttajavaltioon siirryttäessä yhä useammin jopa poistamaan sen kokonaan” (s. 108).

Vakauttajavaltio toimii monella tasolla: kansallisesti, EU:ssa ja kansainvälisesti. Kyse on eliitin järjestäytyneestä yrityksestä ajaa läpi politiikkaa, joka ylläpitää globalisoituvan kapitalismin vakautta – usein demokratian kustannuksella. Tarpeen vaatiessa myös teknokraattien sallitaan ottaa hallitusvastuu, mutta ratkaisevaa on itsenäisten keskuspankkien rooli. Ääneen lausuttu pyrkimys on vähentää valtion velkaantumista ja palauttaa valtion suvereniteetti suhteessa markkinoihin, mutta tavoitteen toteutuminen siintää kaukana epävarmassa tulevaisuudessa.

“Mahdollinen velattomuus edellyttäisi vuosikymmenien budjettilyijäämää,

mikä olisi luultavasti mahdollista vain, jos korkea kasvu yhdistyisi huomattavaan inflaatioon. Siihen saakka valtiollisen politiikan täytyy pitää markkinaväki, joka voi rangaista jokaisesta oikealta polulta poikkeamisesta korkeammilla koroilla, jatkuvasti tyytyväisenä lunastamiensa joukkovelkakirjojen tuottoon (*bondholder value*).” (s. 162).

Toinen puoli kirjasta käsittelee EU:ta, euroa ja demokratian supistumista, johon integraatio johti. Vakauttajavaltio kehittyi kansainvälisenä regiiminä monella tasolla. Streeck kuvaa, miten tämä oli selkeä tavoite määrätyn poliittisen ja filosofisen suuntauksen edustajille. Streeck näkee artikkelin *The Economic Conditions of Interstate Federalism*” (Friedrich von Hayek, 1939) nykyisen EU:n pohjapiirroksena. Hayekin mukaan yhteinen taloudellinen järjestys, ilman sisäisiä kaupan rajoitteita ja vapaalla ihmisten ja pääoman liikkuvuudella, rajoittaisi erillisten jäsenvaltioiden talouspolitiikkaa, kuten mahdollisuutta kerätä veroja. Sitä paitsi Hayekin mielestä sellainen markkinaohjaus, jota jäsenvaltiot saattoivat tehdä enää rajoitetusti, voisi siirtyä liittovaltiolle. Tällöin markkinaohjausta on yksinkertaisesti oltava vähemmän, jotta liittovaltio olisi käytännössä mahdollinen. Siksi federalismi merkitseekin väistämättä liberalisointia. Hayekin ajatusmaailmassa federalismista tulee toivottava valtiomuoto estämään demokratian ”väärinkäyttöä”. Ordoliberalit saksalaisen valtiovarainministeri Ludwig Erhardin ympärillä näkivät aikansa EY:n mahdollisuutena toteuttaa heidän mieleisensä talousjärjestelmä Saksassa.

Kirja *Ostettua aikaa* on rankka tilinteko eurooppalaisesta integraatioprojektista. Otsikot kuten *Euroopan unioni liberalisointikoneena*, *Institutionaalinen muutos: Keynesistä Hayekiin*, *Vakauttajavaltio eurooppalaisena monitasohallintona* ja *Budjettikuri valtion muokkaajana*, samoin kuin monet kuvaajat koskien veroja, julkisia investointeja, budjettivajetta, valtionvelkaa ja valtion obligaatioiden korkoja, synnyttävät yhä synkemmän kuvan Euroopan kehityksestä.

Eurokriisi ja vakauttajavaltiostrategia kriisin ratkaisemiseksi ovat pääteemana kirjan jälkiosassa. Erilaisten kansallisten intressien kietoutuminen markkinaväen ja valtiöväen välisen kamppailun kanssa käynnistää mutkikkaita tapahtumakulkuja, mutta Streeckin mukaan tässä myllerryksessä on nähtävissä myös selvä logiikka.

“Se, mikä kaikesta etualalla tapahtuvasta sähellyksestä huolimatta vaikuttaa kuitenkin johdonmukaiselta uusliberaalilta toimintalinjalta, lienee todellisuudessa yksinkertaisesti sarja nopeita terveen järjen reaktioita kapitalismissa vaikuttaviin ”rajoittaviin ehtoihin”, jotka henkilöityvät yksityisissä sijoittajissa uhkapotentiaaliksi. ... Koska se [terve järki] ei tunne vaihtoehtoja markkinaväen vaatimusten tyydyttämiselle, sillä ei ylipäätään ole strategisia vaan ainoastaan taktisia ongelmia – erityisesti kansakäymisessä liiallisten demokratialupausten rohkaisemien kansalaisten kanssa.” (s. 195–196).

Streeck on hyvin pessimistinen EU:n tulevaisuutta kohtaan. Hän torjua päättäväisesti ajatuksen, jonka mukaan kriiseillä on onnellinen loppu. Stree-

ckin toivoma lopputulos olisi EU, joka toimii samojen periaatteiden mukaan kuin Bretton Woodsin kultakautena. Juuri tuon suhteellisen lyhyen kauden aikana demokraattinen kapitalismi toimi tyydyttävästi. Eurooppalainen Bretton Woods palauttaisi järjestelmän, jossa kansallisilla valuutoilla olisi kiinteä mutta korjattavissa oleva vaihtokurssi. Euroa ei tarvitsisi lakkauttaa kokonaan, mutta sen rooli tulisi supistaa ei-kansalliseksi ankkurivaluutaksi ja samaan asemaan kuin Keynesin ehdottama keinoitekoinen maailmanvaluutta (*bancor*). Lisäksi tarvitaan jonkinlaista pääomakontrollia, jotta spekulatiivisten hyökäysten riski kansallisia valuuttoja kohtaan voidaan minimoida.

Ostettua aikaa on synnyttänyt kiinnostavia teoreettisia ja poliittisia keskusteluja. Kirjassa *Demokrati eller kapitalism?* Elmar Altvater, Jürgen Habermas, Claus Offe, Stephan Schulmeister ja Hubert Zimmermann käyvät keskustelua Streeckin kanssa. Kuinka yhteensopivia demokratia ja kapitalismi oikeastaan ovat? Mitä voidaan säädellä valtion, mitä Euroopan ja mitä vain globaalilla tasolla? Voiko eurooppalaista projektia demokratisoida? Mikä rooli puolueilla voi olla näissä uusissa olosuhteissa?

Streeckin argumentointi osuu yksin Dani Rodrikin ”poliittisen trilemman” kanssa, jonka mukaan taloudellista integraatiota, kansallisvaltioita ja demokratiaa ei voida saavuttaa samanaikaisesti. Trilemma perustuu hyvin tunnettuun mahdottomuuteen toteuttaa samanaikaisesti vapaita pääomaliikkeitä, vakaata valuuttakurssia ja kansallisesti määrättyä makrotalouspolitiikkaa. On valittava näistä kolmesta vain kaksi.

Rodrik hahmottelee kolme vaihtoehtoa: ”Bretton Woods” – demokratia ja kansallisvaltiot, ”kultainen pakkopaita” – syvä integraatio ja kansallisvaltiot, ja ”globaali federalismi” – syvä integraatio ja ylikansallinen demokratia.

Euroopan osalta kysymys on: voiko EU:sta tai Euro-alueesta tulla liittovaltio, joka ottaa kansallisvaltioille kuuluneen vastuun talouspolitiikasta? Sekä Rodrik että Streeck näkevät tällaisen kehityksen hyvin epätodennäköisenä ja puoltavat siksi eurooppalaisten talouksien jälleenkansallistamista. Altwater, Habermas, Offe ja Schulmeister puoltavat poliittisen integraation syventämistä. He ovat tosin hyvin kriittisiä aiempaa konsolidoinnin politiikkaa kohtaan, mutta korostavat, että paluu kansallisiin valuuttoihin vahvistaisi finanssipääoman valtaa ja että kilpailevat devalvoinnit vain pahentaisivat tilannetta. Yhteistä valuuttaa täytyy siksi täydentää koko unionin kattavalla vero- ja sosiaalipolitiikalla.

Kriisit ja kasvavat protestit aiempaa politiikkaa kohtaan mahdollistavat siirtymätilan, jota eurooppamyönteiset puolueet voisivat hyödyntää. Siinä tapauksessa niiden on kuitenkin muutettava retoriikkaansa ja politiikkaansa niin, että unionin kansalaiset voivat suhtautua myönteisemmin niiden ajamaan kehitykseen. Ensi sijassa kyse on europarlamentin aseman vahvistamisesta suhteessa komissioon, neuvostoon, EU-tuomioistuimeen ja eritoten keskuspankkiin. Schulmeisterin mukaan tämä vaatisi muutosta ”finanssikapitalistis-uusliberaalista” kohti ”reaalikapitalistis-hyvinvointi-orientoitunutta” Eurooppaa. Habermasin mielestä vain

Saksa voi tehdä aloitteen moiseen uudistukseen.

Streeckin analyysin vahvuus on sen tavassa kuvata, miten hyvinvointiin orientoitunut kapitalismin muoto ajautuu ”väistämättä” kohti finanssikapitalistis-uusliberaalia mallia. Voimmeko kehittää instituutioita, jotka eivät imitoi Bretton Woodsia, mutta suuntautuvat enemmän reaalityönteeseen, vaikka digitalisaatio ja arvonlisäys liittyvät yhä enenevästi kuviteltuun pääoman kasvuun?

Muutokseen ei riitä pelkkä ”enemmän Eurooppaa” -aloite, vaan tarvitaan ideoita merkittäviin solidaarisuutta lisääviin muutoksiin. Tällainen muutos voisi olla eurooppalainen perustulo, josta osa voitaisiin rahoittaa keskuspankin kautta. Rahavarannon lisäyksen ei tarvitse tapahtua vain pankkijärjestelmän kautta; se voi toteutua myös suoremmin kuten pienellä tulonsiirrolla kansalaisille. Ainakin yritysverotusta ja varallisuusrekisteriä tulisi koordinoitua, jos halutaan tavoitella suurempaa solidaarisuutta unionin sisällä. Usko EU-eliittiin on nyt niin alhainen, että radikaalit muutokset ovat tarpeen uusnationalistisen lietsonnan hillitsemiseksi.

Suom. Teea Kortetmäki

VIITE

1 Ordoliberalismi on sosiaaliliberalismin saksalainen muoto. Sen mukaan valtion on varmistettava, että vapaiden markkinoiden tulokset ovat mahdollisimman lähellä niiden teoreettista potentiaalia.

MITÄ ON KESTÄVÄ HYVINVOINTI JA MITEN SITÄ VOI TUTKIA?

Tiina Silvasti: *VTT, yhteiskuntapolitiikan professori, Jyväskylän yliopisto*

Tuuli Hirvilammi: Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen. Kelan tutkimusosasto, Helsinki. 2015, 123 s. + alkuperäisjulkaisut.

Tuuli Hirvilammin keväällä 2015 Helsingin yliopistossa tarkastetun väitöskirjan *Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen* kunnianhimoisena tavoitteena on kehittää hyvinvoinnin teoriaa, joka tunnistaa ihmisen ja luonnon välisen vuorovaikutuksen sekä kestävyuden tavoitteet. Tutkimusongelmana on, miten ekologiset kysymykset voidaan tunnistaa hyvinvointiteorioissa ja liittää hyvinvointitutkimukseen. Tutkimus on sekä aiheeltaan että metodologiselta otteeltaan tieteiden välinen, jopa postdisiplinaarinen. Työtä motivoivat tietoteoreettiset ja metodologiset kysymykset siitä, miten ihmisen ja luonnon välistä vuorovaikutusta voidaan lähestyä, miten kestävää hyvinvointia voi käsitteellistää ja millaisilla menetelmillä sitä voidaan tutkia. Tekijä ammentaa lähtökohdissaan sekä hyvinvointi- ja tarveteoreettisesta tutkimusperinteestä että kestävyuden, erityisesti ekologisen kestävyuden tutkimuksen perinteestä.

Tutkimusaihe on suorastaan polttavan ajankohtainen ja yhteiskunta- ja sosiaa-

lipoliittisesti erittäin tärkeä. Hirvilammi yhdistää työssään ennakkoluulottomasti ja urauurtavalla tavalla ympäristötutkimuksessa tuotettua tietoa ja ympäristötutkimuksen menetelmiä sosiaalipoliittiseen hyvinvointitutkimukseen ja hän onnistuu tehtävässään sekä teoreettisella että empiirisellä tasolla hyvin. Kuroessaan umpeen aukkoa, joka ”luonnon tosiasioiden ja sosiaalisten tosiasioiden” välille on yhteiskunta- ja ympäristötieteissä revennyt, teos täyttää sosiaalitieteille yhteiskunnassa asetettua tehtävää: se paljastaa kohdeilmiöitä koskevia tosiasioita ja kuvailee niitä, selittää kuvaamiaan ilmiöitä, rakentaa kohdetta kuvaavia käsitteitä ja teorioita sekä punnitsee teorioiden ansioita ja puutteita. Tutkimuksen erityinen ansio on kriittisyys sosiaalitieteiden ja tarkemmin hyvinvointiteorioiden vallitsevia käytäntöjä kohtaan. Hirvilammi ei tyydy kuvaamaan yhteiskunnallista tilannetta tai ongelmaa, vaan pyrkii myös muuttamaan maailmaa. Hän pyrkii muuttamaan hyvinvointiteoriaa ja sitä myöten laajemmin yhteiskunta-teorian paradigmaa. Ihmisen hyvinvoinnin ekologiset rajat tunnustavaan paradigman muutokseen tähtäävä teos on avaus, jota hyvinvointitutkimuksen kentällä on toivottu ja odotettu.

Tutkimus lähtee liikkeelle toteamalla perinteisten hyvinvointiteorioiden antroposentrisen ihmiskäsityksen. Se johtaa perinteisiä teorioita soveltavat tutkijat helposti ihmisen ja luonnon välisen yhteyden ja hyvinvoinnin ekologisten rajojen käsittelyn laiminlyömiseen hyvinvointia koskevassa keskustelussa. Välttääkseen tämän sudenkuopan Hirvilammi omaksuu kestävästä hyvinvoinnin teorian lähtökohdaksi relatio-

naalisen ihmiskäsityksen, jossa ihminen nähdään osana luontoa. Relationaalinen ihmiskäsitys korostaa keskinäisriippuvuuksia ja tunnistaa ihmiselämän kokonaisuuteen kuuluvien suhteiden merkitykset. Tunnustaessaan hyvinvoinnin syvästi riippuvaiseksi ihmisen ja luonnon sekä ihmistenvälisen suhteiden laadusta, se muuttaa myös käsitystä yksilöiden hyvinvoinnista.

Konkreettisesti kestävästä hyvinvoinnin teoreettinen kehittäminen tapahtuu pohdimalla ensiksi kestävästä hyvinvoinnin edellyttämää muutosta perinteisen sosiaalipoliittikan ja hyvinvointiteorian ihmiskäsityksessä ja toiseksi analysoimalla kestävästä hyvinvoinnin sisältöä. Tässä pohdinnassa mukailaan Erik Allardtin esittämää tunnettua tarvitseorioihin kiinnittyvää hyvinvointiteoriaa, jossa perinteisesti erotellaan kolme hyvinvoinnin ulottuvuutta: Having, Loving ja Being. Hirvilampi nostaa neljänneksi ulottuvuudeksi Being ulottuvuudesta erotetun Doing ulottuvuuden, joka ymmärretään mielekkääksi ja vastuulliseksi toiminnaksi (HDLB-malli) (ks. myös Helne ym. 2012). Being taas käännetään eläväksi läsnäoloksi. Ulottuvuudet saadaan ymmärrettävällä tavalla erotetuiksi, mutta eron selkeyttämiseksi ja kestävästä hyvinvoinnin teorian yhteiskunnallisen kontekstin selventämiseksi tekijä olisi voinut avata paremmin Doing-ulottuvuuteen sisältyvän poliittisen toiminnan ja osallistumisen merkitystä. Kokonaisuutena HDLB-malli kuitenkin tarjoaa uskottavan teoreettisen kehyksen, jossa relationaaliseen ihmiskäsitykseen perustuva kestävä hyvinvointi voidaan ymmärtää kohtuullisen elintason, mielekkään tekemisen, merkityksellisten suhteiden ja

elävän läsnäolon muodostamaksi kokonaisuudeksi.

Metodologisesti lähestymistavaltaan työ on tieteidenvälinen ja ainakin sen kahta viimeistä osajulkaisua¹ voi hyvällä syyllä kutsua myös postdisiplinaariseksi eli tieteen sektorirajat ylittäväksi tutkimukseksi. Sektorirajat ylittävällä otteella pyritään paljastamaan ja tuomaan demokraattisesti arvioitavaksi perinteisen hyvinvointitutkimuksen katvealueille jääviä ”ilkeitä ongelmia”. Tällainen ote on omiaan tutkimuksessa, jossa tekijä ei tyydy vain haastamaan tai horjuttamaan yhteiskuntatieteissä vallitsevaa paradigmaa, vaan pyrkii aktiivisesti luomaan perustuksia uudelle paradigmaattiselle ajattelulle ja vaihtoehtoiselle ihmiskäsitykselle.

Tutkimuksen metodologinen tavoite oli kehittää tieteidenvälistä tutkimusmenetelmää elintason tarkasteluun yhdistämällä sosiaalipoliittiseen hyvinvointitutkimukseen luonnonvarojen kulutusta mittaavia ympäristötieteiden tutkimusmenetelmiä.

Erona aiempiin sosiaalipoliittisiin tutkimuksiin tutkimusasetelmassa korostetaan luonnonvarojen keskeistä merkitystä elintason perusedellytyksenä. Sitä, kuinka paljon ihminen käyttää luonnonvaroja elintonsa ylläpitämiseen, mitataan materiaalijalanjäljellä. Samalla osoitetaan, miten perusturvan saajien elintaso vaikuttaa luonnonympäristön kestävyteen. Tehdyssä monimenetelmätutkimuksessa täydennetään onnistuneesti kvantitatiivisia tulo- ja menotietoja sekä luonnonvarojen kulutusta kuvaavia laskelmia kvalitatiivisen haastatteluaineiston analyysin avul-

la. Haastatteluaineiston yhdistäminen MIPS-laskelmiin tuottaa mahdollisuuden täsmentää materiaalijalanjälkilaskelmien analyysia, koska näin voidaan tarkastella myös luonnonvarojen kuluksen syitä ja selvittää, miksi tietyillä henkilöillä oli muita suurempi materiaalijalanjälki.

Menetelmän kehittäjä koskevaan tutkimukseen osallistui 18 yksin asuvaa työmarkkinatuen tai takuueläkkeen saajaa, ja osallistujien elämäntilanteiden ja olosuhteiden kirjo vaihteli suuresti. Variaatio auttoi hahmottamaan kehitettävän menetelmän vahvuuksia ja heikkouksia sekä toi esille sen hyvän ”erottelukyvyn”. Menetelmä on kiinnostava ja näkisin mielelläni, että sitä kehitettäisiin eteenpäin, kokeiltaisiin suuremmassa tutkimusjoukossa ja muissa sosio-ekonomisissa ryhmissä.

Kun tutkimuksen yhtenä tavoitteena on uuden paradigman rakentaminen, käsitteelliset valinnat ovat haasteellisia. Entisen paradigman sisällä syntyneet käsitteet kantavat paradigmaa mukanaan vieden helposti ajattelua tavanomaiseen muotoon. Vaatii ponnistelua yhtäältä irtautua vanhasta ajattelutavasta ja toisaalta löytää tai kehittää sellaisia ajattelun välineitä, jotka eivät vedä takaisin entiseen ajattelutapaan. Kestävän hyvinvoinnin teoreettinen perusta rakennetaan Allardtin vanhan tutun tarveteorioihin kiinnittyvän hyvinvointiteorian varaan kuitenkin sen ulottuvuuksia relationaalisen ihmiskäsityksen perspektiivistä kehitellen ja uudelleen määrittellen.

Toisena käsitteellisenä lähtökohtana on kestävän kehityksen käsite, joka jae-

taan usein ekologiseen, sosiaaliseen/kulttuuriseen ja taloudelliseen ulottuvuuteen. On ongelmallista, että käsite lohkoo jo lähtökohdissaan sosiaalisen ja ekologisen irti toisistaan. Tekijä onnistuu kuitenkin ylittämään tämän ongelman luopumalla tutkimuksen kuluessa kestävän kehityksen käsitteestä ja siirtymällä kestävyuden, kestävän hyvinvoinnin ja kohtuullisuuden käsitteisiin. Näin ollen tutkimuksesta on luettavissa myös kiinnostava käsitteellistämisen evoluutio, jota täydentää tutkimuksen kuluessa tehtävä käsittevalintojen huolellinen pohdinta ja erittely. Vastaava pohdinta suhteessa uuden paradigman rakentamisen tavoitteeseen olisi vahvistanut tutkimusta edelleen.

Kestävää hyvinvointia jäljitettäessä on luonnollisesti törmätty myös aiheen rajauksen ongelmiin. Huomio kiinnittyy ensiksi tutkimusasetelmaan, josta tekijä on rajannut tavallisesti hyvinvointi- ja elintasotutkimuksessa keskeisellä sijalla olevan talouden ulos. Ratkaisu on poikkeuksellinen, mutta ottaen huomioon tutkimuksen uutta paradigman muodostusta koskevan tavoitteen, se on perusteltu ja onnistunutkin. Miksi hirttäytyä keskusteluun keinoista, joilla kestävä hyvinvointia voi tavoitella, ennen kuin tiedetään, mitä se on, millaisista ulottuvuuksista se koostuu ja miten sitä ylipäätään voi tutkia?

Teoksessa mainitaan kaksi sosiaalipolitiikan perinteistä tavoitetta: hyvinvoinnin tuottaminen ja kohtuullisen elintason takaaminen. Tekijä tuo selvästi esille, että kestävän hyvinvoinnin saavuttamiseksi suomalaisten materiaalijalanjälkeä tulee pienentää ja pienentäminen tulee sosiaalisen oikeuden-

mukaisuuden nimissä aloittaa keski- ja suurituloisista. Usein sosiaalipolitiikalle asetetaan tavoitteeksi myös yhteiskuntarauhan takaaminen. Tätä tavoitetta ei teoksessa mainita lainkaan, vaikka on ilmeisen tärkeä kysymys, miten yhteiskuntarauhan käy, kun keski- ja suurituloisten materiaalijalanjälkeä aletaan supistaa. Toinen vakava kysymys, joka teoksessa väistetään, liittyy siihen mahdollisuuteen, että köyhyyttä aletaan oikeuttaa ekologisin perustein.

On selvää, että Hirvilammin väitöskirja on merkittävä teos kehitettäessä ekososiaalista yhteiskuntapolitiikkaa ja kestävämpää hyvinvointia. On myös selvää, että se tarvitsee rinnalleen uusia avauksia ja tutkimuksia, joiden tavoitteena on täyttää Hirvilammin osoitta-

mia tiedollisia aukkoja ja tarttua hänen tutkimuksensa ulkopuolelle rajattuihin kysymyksiin. Ja sekin on selvää, että tätä kirjallisuutta syntyy tutkijayhteisöissä parasta aikaa. Hyvä niin, sillä on paradigman muutoksen aika.

VIITE

1 Tutkimus koostuu laajahkosta yhteenvedo-luvusta ja kolmesta osajulkaisusta.

KIRJALLISUUS

Helne, Tuula & Hirvilammi, Tuuli & Laatu, Markku (2012) Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.